

*В. В. Коврегін,
перший профектор, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків*

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

V. Covregin,
First Vice-Rector, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

PUBLIC-ADMINISTRATIVE FOUNDATIONS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів, розглянуто проблеми кількісних і якісних параметрів надання освітніх послуг, їх роль у покращенні економічного стану ВНЗ, державно-управлінські засади економічного розвитку вищої освіти.

Mechanisms for providing economic security in higher education institutions. The article analyzes the current state of providing economic security in higher education institutions, the problem of quantitative and qualitative parameters of educational services is considered as well as their role in improving the economic state of the university, state and managerial principles of economic development of higher education.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, державне регулювання, концепція, органи державної влади, освітні послуги, управління.

Key words: higher education institution, state regulation, concept, state organs, educational services, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне регулювання процесами реформування вищої освіти чинить значний вплив на розвиток економіки країни. В основі економічного розвитку країни лежать інтереси усвідомлення потреби особи, суспільства, держави. Такі інтереси можуть збігатися, розходиться і навіть бути протилежними. В інтересах об'єднуються як об'єктивні, існуючі незалежно і поза свідомістю, волею і бажанням людини, так і суб'єктивні, що дає людській діяльності орієнтацію, напрям і мету. Освіта в сучасній державно-управлінській науці розглядається і як сфера соціокультурної практики, і як галузева система, та спеціально організовуваний процес, і результат діяльності.

Одна з основних проблем української вищої освіти полягає в тому, що воно розглядається суспільством як частина "соціальної сфери", але не як економічна діяльність. І в програмах уряду, і в програмах провідних політичних партій реформа освіти обговорюється в розділі соціальної політики.

У той же час, в освіті здійснюються виробничі і розподільні операції, операції споживання і накопичення. В ході цих операцій інституціональні одиниці обмінюються економічними активами, тобто тим, що має вартість. Вартість, в деяких випадках змінюючи свій первинний вид, переходить від однієї інституціональної одиниці до іншої. Такий обмін утворює потоки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням реформування напрямів економічної діяльності вищих навчальних закладів, на сучасному етапі присвячено наукові праці таких вітчизняних та закордонних вчених, як: Т.Б. Кузенко [1], О.М. Ляшенко [2], А.В. Козаченко [4], Г.Д. Тюленев [3] та ін.

Проте недостатньо висвітленими залишаються проблеми інноваційного розвитку управлінських механізмів, що орієнтовані на підтримку економічної безпеки вищих навчальних закладів, з економічної точки зору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні є ряд проблем методології управління та взаємозв'язаної характеристики національної економіки і освіти. У зв'язку з цим зусилля зарубіжних і вітчизняних фахівців спрямовані на вироблення і успішне застосування об'єднаної інформаційної бази, що дозволяє відбивати взаємозв'язок освіти і економіки, враховувати продукт освіти в оцінці результатів економічної діяльності і оцінювати потоки з системи освіти в економіку і їх подальшу трансформацію.

У бухгалтерії для ідентифікації поняття виробничої діяльності головне значення має категорія корисності, тобто властивість виробленого блага задовольняти потреби людини. Виходячи з цього, виробнича діяльність

визначається як процес створення корисності, а виробництво як взаємодія чинників для досягнення кінцевої мети. Ці передумови зумовлюють розвиток розширеної концепції виробництва, згідно з якою створюються не лише матеріальні блага, але і корисні послуги. Механізми державного регулювання освіти формують потік освітніх послуг, що чинять вплив на економіку. Ці потоки проходять стадії відтворення, починаючи з виробництва і закінчуючи кінцевим споживанням і накопиченням. Вартість освітніх послуг визначається на кожній з цих стадій: виробництва, утворення прибутків, розподілу первинних прибутків, вторинного розподілу і використання прибутків.

Освіта виробляє як приватні, так і громадські корисні блага, що характеризує її як вид економічної діяльності. Механізми управління виробництвом освітніх послуг може бути охарактеризоване як структура формування освітніх послуг, так і структура виробництва освітніх послуг.

Але основним економічним інтересом України у сфері вищої освіти є виробництво освітньої послуги. Економічний зміст процесу її виробництва полягає у винагороджуванні діяльності висококваліфікованих фахівців, при обов'язковій участі студентів, по передачі досягнутого і постійно розвиваючого сучасного знання шляхом використання методів пізнання істини.

Таким чином, одна із складових державних економічних інтересів України у розвитку системи вищої освіти, полягає в збільшенні валової доданої вартості в результаті економічної діяльності вищої освіти, яка пов'язана з виробництвом, розподілом, споживанням і накопиченням активів з метою задоволення потреб особи, суспільства, держави. Віддзеркалення ж виробництва і споживання продукту системи вищої освіти у ВВП не по акту купівлі, а за виробленими витратами, спотворює реальну картину — вартість продукту вищої освіти не дорівнюється витратам на його виробництво [4, с. 114].

Вища освіта характеризується, з одного боку, як складова частина державної економіки, що функціонує за загальними економічними законами, а з іншого боку, як системообразуюча основа соціально економічного розвитку суспільства. Остання обставина вимагає постановки питання: хто є замовником продукту освіти і кому потрібний це продукт. Звідси важливим стає з'ясування приналежності і характеру економічних інтересів, що реалізуються у сфері вищої освіти. Різні та іноді суперечливі інтереси обумовлюють виникнення двох суперечливих моментів: ким може або хоче стати людина і ким його бачить суспільство. Це означає, що вища освіта виступає засобом задоволення різних і суперечливих потреб.

Економічні державні механізми формування інтересів особи і суспільства мають і один загальний момент, що полягає в тому, що вища освіта одночасно виступає засобом задоволення потреб суспільства і особи, що пояснює в їх однаковості.

Вищезгадане дозволяє абстрагуватися від визначення вищої освіти як набору соціальних інститутів, що здійснюють підготовку кадрів і досліджувати вищу освіту в контексті економічних стосунків. Характер економічних стосунків, що виникають, змінюються і припиняються в системі державного регулювання реформуван-

ням вищої освіти носить яскраво виражену товарну форму, причинами якої є мотиви, інтереси і стимули. Економічна діяльність виникає в результаті необхідності осіб і їх спільностей задовольняти через створення продукту свої потреби і така діяльність відчувується. Відчуження породжує обмін результатів економічної діяльності у формі товару, роботи або послуги на кінцевий результат, що утілюється в громадських стосунках. Осільки продукт і є елементарною одиницею громадського виробництва, остільки освітня послуга є елементарною одиницею у сфері вищої освіти. При вирішенні питання державного регулювання освітніми послугами, необхідно враховувати специфічні властивості даного напрямку. По-перше, мета вищої освіти, як економічної діяльності — людина. В результаті цієї діяльності хоча і створюються матеріальні блага, матеріалізовані в навчально-методичному матеріалі, але все таки, вони лише наслідок цієї діяльності, але не мета. По-друге, результат діяльності — невідтворний — індивідуальні якості суб'єктів, що вступають у економічні відносини в системі вищої освіти, не можуть бути відтворені шляхом їх копіювання. По-третє, надання послуги без зустрічної спрямованості зусиль марно. По-четверте, результат діяльності не має прямої залежності від кількості праці. По-п'яте, мотивація виробника продукту пояснюється індивідуальною специфікою і не завжди залежить від матеріальних інтересів [3].

Вища освіта виробляє соціально значуще благо, яке має властивості, як частки, так і громадського блага. Природа соціально значущого блага, що характеризується доступністю для використання в кількості, не зменшується, але створює протиріччя між поточними індивідуальними і довгостроковими громадськими потребами. Тут і повинні вступати механізми забезпечення державних економічних інтересів. Річ у тому, що виникає необхідність встановлення порядку споживання і розподілу продукту вищої освіти. Важливим стає недопущення перекосів у виробництві освітньої послуги.

Іншими словами, державні економічні інтереси України в розвитку державного регулювання реформування системи вищої освіти полягають не лише в збільшенні валової доданої вартості в результаті економічної діяльності, але і в досягненні інтересів особи, суспільства, держави в якісному виробництві освітньої послуги.

Аналіз різних джерел, в яких розглядаються проблеми вищої освіти, як виду економічної діяльності показує відмінності в підходах авторів до рішення завдань розвитку вищої освіти:

- а) визначення потреби економіки у фахівцях з вищою освітою;
 - б) регулювання чисельності студентів у вищих навчальних закладах;
 - в) оцінки ефективності витрат на освіту;
 - г) оцінки доступності вищої освіти;
 - д) діагности економічного стану освітніх установ;
 - е) оцінки економічної стійкості освітніх установ;
 - ж) вдосконалення інституціонального підходу до освіти;
 - з) підвищення рівня економічної безпеки ВНЗ [1, с. 10].
- Проте досі на практиці, в основному, використовується підхід розрахунку потреби економіки в кадрах.

У той же час невідповідність структури підготовки кадрів потребам економіки і запитам ринку праці відзначалися як упродовж усієї другої половини ХХ століття, так і на початку ХХІ століття навіть на рівні держави.

Останніми роками ХХ століття завдання розвитку вищої освіти України відповідно до нових викликів і потреб економіки ускладнювалося крайньою лімітивністю ресурсів, що виділялися державою, істотними змінами нормативно-правової бази, зміною структури попиту на освітні послуги, зниженням престижності вищої освіти, зниженням рівня вимог до освітніх послуг, фізичним і моральним старінням фондів, відтоком кваліфікованих кадрів, відсутністю досвіду управління в нових умовах. Надалі у вищій освіті України стали виникати нові проблеми, характерні і для світового освітнього простору. Так, відзначаються підвищення динамічності зовнішнього середовища, зростання конкуренції, зміна її характеру і якості, зміна структури зацікавлених в освіті груп населення, зміна вимог до вищої освіти, викликані науково-технічним прогресом, дефіцит кваліфікованих кадрів.

До кінця ХХ століття сформувалася ціла галузь світової економіки — міжнародний ринок освітніх послуг з щорічним об'ємом продаж в декілька десятків мільярдів доларів і обсягом споживачів у декілька мільйонів студентів. За оцінками СОТ, місткість світового освітнього ринку освіти складає 50—60 млрд доларів США, причому чверть його контролюється США, Великобританії припадає на частку 15%, по 10% доводиться на Німеччину і Францію, а Австралія, Канада і Іспанія займають по 7% світового ринку. Ну а доля України — десять долей відсотка світового ринку, на жаль свідчить ще про низьку конкурентоспроможність нашої вищої школи [2, с. 167].

Вища освіта і, відповідно, виробництво освітньої послуги характеризується і іншими макропоказниками: витратами консолідованого бюджету, державного і регіональних бюджетів на вищу освіту, числом ВНЗ, студентів і випускників, кількістю освітніх програм, що реалізуються, і іншими макроекономічними показниками.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, державно-управлінські економічні інтереси, як сукупність інтересів особи, суспільства, держави, в сучасних умовах наповнюються новим змістом, обумовленою зміною пріоритетів у витратах різних секторів економіки, новою динамікою національного ринку робочої сили, інтеграцією української вищої освіти у світовий простір, націлених на скорочення відставання України при переході в наступний технологічний устрій.

За останнє десятиліття доля платних освітніх послуг у сфері вищої освіти значно змінилася. Так, доля тих, що навчаються на платній основі зросла з 43,1% в 2006 році до 77,6% в 2016 році.

Система вищої освіти є найважливішим постачальником висококваліфікованих кадрів для економіки країни. Система ВО грає в забезпеченні економічної безпе-

ки країни особливу роль, обумовлену необхідністю підвищення соціальної мобільності, рівня загальної і професійної освіти населення, професійних якостей кадрів вищої кваліфікації.

Для досягнення вказаних цілей в системі ВО мають бути вирішені наступні завдання:

а) формування системи цільових фундаментальних і прикладних досліджень і її державної підтримки на користь організаційно-наукового забезпечення досягнення стратегічних національних пріоритетів;

б) створення мережі національних університетів, національних дослідницьких університетів, що забезпечують у рамках коопераційних зв'язків підготовку фахівців для роботи у сфері науки і освіти, розробка конкурентоздатних технологій і зразків наукомісткої продукції, організації наукомісткого виробництва; навчальних учбових закладів, орієнтованих на підготовку кадрів для потреб регіонального розвитку, органів і сил забезпечення національної безпеки;

г) забезпечення участі українських наукових і науково-освітніх організацій в глобальних технологічних і дослідницьких проектах з урахуванням кон'юнктури ринку інтелектуальної власності.

Література:

1. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Т.Б. Кузенко; Європейський університет фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2004. — 18 с.

2. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О.М. Ляшенко. — Луганськ: Вид-во СЧУ ім. Володимира Даля, 2011. — 400 с.

3. Тюленев Г.Д. Модель оцінювання економічної безпеки ВНЗ / Г.Д. Тюленев // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. — 2012. — № 2 (53). — С. 274—279.

4. Экономическая безопасность предприятий интегрированной промышленной структуры: монография / Под общ. ред. А.В. Козаченко. — Луганск: Ноулджд, 2011. — 226 с.

References:

1. Kuzenko, T. B. (2004), "Planning of economic safety of the enterprises in the market economy conditions", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv, Ukraine.

2. Lyashenko, O. M. (2011), "Kontseptualizatsiya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoju pidpryyemstva" [The concept of the enterprise's economic safety management], SNU im. Volodymyra Dalia, Luhans'k, Ukraine.

3. Tyulyenyev, H. D. (2012), "The model of higher educational institution economic safety estimation", Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli, vol. 2 (53), pp. 274—279.

4. Kozachenko, A.V. (2011), Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatij yntehyrovannoj promyshlennoj struktury [Economic safety of the enterprises of the integrated industrial structure], Noulydzh, Lugansk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2017 р.